

Закону України «Про страхування» та потребу відповідної адаптації законодавства України в царині страхування до законодавства Європейського Союзу.

Програма передбачає запровадження у страхових компаніях обов'язкової посади головного актуарія, введення актуарної складової в обов'язковий зовнішній аудит, який передбачає цілісне оцінювання достатності страхових резервів й активів із метою отримати повноцінного аудиторського висновку. Тому важливу й нагальну роль відіграватиме розроблювання та використання єдиної фінансової термінології актуаріями, ризик-менеджерами, внутрішніми й зовнішніми аудиторами, менеджерами-керівниками й ін.

Щоб забезпечити ефективність процесу інтеграції актуарних стандартів до європейських вимог нині створюють «дорожню карту», яка передбачає співпрацю Європейської та Міжнародної актуарної асоціації, Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Нацкомфінпослуг України, Товариства актуаріїв України, представників компаній страхового й фінансового секторів.

Нинішня економічна ситуація в Україні є викликом щодо нагальної потреби активних дій. Розвиток і реформування страхового й фінансового сектору відіграє ключову роль для формування економічного фундаменту державності. Інвестування в освіту й ефективна комунікація – визначальний чинник успішного майбутнього країни.

1. Зубченко В. П. *Математичні основи страхування життя* / В. П. Зубченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2016. – 224 с. 2. Bowers N. et al. "Actuarial Mathematics" / Bowers N. // *Society of Actuaries*. – 1997. – 753 p. 3. Gerber H. *Life Insurance Mathematics* / Gerber H. – Springer, 1997. – 217 p.

УДК 811:665

Євген Кобилянський, Богдан Ярмолюк, Юрій Іщук, Світлана Коваленко
Науково дослідний інститут нафтопереробної та нафтохімічної промисловості МАСМА,
м. Київ

НАФТОХІМІЧНЕ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: СЬОГОДНІШНІЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ

© Кобилянський Є. В., Ярмолюк Б. М., Іщук Ю. Л., Коваленко С. Є., 2016

В історичному плані висвітлено питання щодо становлення, розвитку, досягнень і втрат українського наукового нафтохімічного термінознавства. Обговорено сучасні термінологічні проблеми та шляхи їхнього розв'язання.

Ключові слова: українська мова, нафтохімічна термінологія, термінологічні проблеми.

Installation, development, achievement and losses of the Ukrainian scientific petrochemical terms in accordance with historical circumstances are elucidated. Terminological problems and ways of its solution are commented and discussed.

Keywords: Ukrainian language, petrochemical terms, therminological problems.

Українська науково-технічна термінологія та її нафтохімічний складник почали формуватися ще 150 років тому. Цьому сприяла тодішня європейська політична ситуація. Національне пробудження народів, викликане «європейською весною», стимулювало розвиток мови, науки й культури. Ще одним поштовхом до формування української нафтохімічної термінології був нафтовий економічний бум у середині XIX ст.

У невеликій обсягом, але важливій суттю монографії [1] Галина Наконечна висвітлила історичні етапи розвитку українського наукового термінознавства й проаналізувала його теоретичні поняття. Ця праця має не тільки історичну, але й науково-дидактичну вартість, бо спрямовує увагу науковців на відродження національного термінознавства незалежної України.

У XIX ст. на теренах Галичини інтенсивно розробляють нещодавно розвідані нафтові родовища, успішно розвивається нафтова промисловість і нафтохімічна наука [2]. Фахова комунікація як важливий чинник виробничої та наукової діяльності потребує спеціальних термінів. Оскільки Галичина тоді входила до складу Австро-Угорщини, а потім Польщі, то в офіційних колах, пов'язаних із нафтою, зазвичай уживали німецьких та польських термінів. Але нафта вже набуває глобального, цивілізаційного значення і стає не лише об'єктом виробничого й наукового зацікавлення, але й невід'ємним чинником економічного та соціального розвитку суспільства.

Народна мова поступово засвоює деякі іншомовні фахові терміни та пристосовує їх до своїх особливостей. Це вочевидь із їхнього віддзеркалення у красному письменстві, насамперед у творах Івана Франка. Там фіксуємо слова *ropa* (нафта), *рiпник* (нафтовик), *нафта* (світільний гас). У такий спосіб відбувалося стихійне формування української нафтохімічної термінології. Зазначмо, терміни *ropa* й *нафта* відомі в нашій мові ще від XVII ст. [1].

Цілеспрямоване термінотворення на науковій основі почало розвиватися дещо пізніше, наприкінці XIX – початку XX ст., коли в різних регіонах окупованої України та за її межами було створено українські науково-технічні й термінологічні товариства, які пізніше об'єдналися в потужні національні наукові центри, що на світовому рівні ширили освіту й науку серед українського населення, заступаючи таким чином функцію держави.

Серед українських наукових центрів широко знані Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ) у Львові (Володимир Левицький, Іван Горбачевський), Українська Господарська Академія (УГА) в Подєбрадах у Чехословаччині (Іван Горбачевський) та Інститут української наукової мови (ІУНМ) в Києві (Григорій Холодний, Олена Курило, С. Зенкевич) [13]. Свою термінологічну працю українські наукові центри взаємозгоджували та скоординували, поєднуючи національне й інтернаціональне термінотворення. Тому протягом «золотої десятки» 20–30 рр. XX ст. можна твердити про загальноукраїнські термінотворчі напрацювання, які здійснювано відповідно до європейських традицій.

Однак, одержані термінологічні надбання здебільшого стосуються загальнохімічних термінів, тоді як нафтохімічні, а надто технологічні, розроблено менше [3]. Це можна пояснити ще браком на той час у Галичині українських нафтових фахівців, інженерів і науковців та їхніх друкованих праць українською мовою, оскільки польська влада не толерувала розвиток української освіти й науки. Хоча віддамо належне знаному термінологу Андрію Зелізному та його співавторам Олені Літковець, Володимирі Гуменецькому й Марії Ганіткевич, які скрупульозно вибірували по різних книгозбірнях, переважно, у галицьких нечисленних, а нині надзвичайно рідкісних науково-технічних, науково-популярних, навчальних тощо публікаціях 20–30 рр. XX ст. наявні там українські нафтохімічні терміни, із якими в передмові до свого словника [3] ознайомили український науковий загал. Наводимо їх нижче. Меншою мірою відомі нафтохімічні терміни з тогочасних харківських видань (їх позначено зірочкою, у дужках наведено сучасні термінологічні відповідники).

Сировина: *ropa* (нафта), *земний віск* (озокерит), *земні олії* (нафта), *земний газ* (природний газ), *мокрый газ* (скраплений газ), *сухий газ* (стиснений газ).

Нафтопереробні продукти: *олія* (олива), *смарова олія* (мастильна олива), *пальний газ* (паливний газ), *моторні палива* (моторне паливо), *паливо до моторів* (моторне паливо), *парафіна* (парафін), *церезина* (церезин), *крекінг бензина* (крекінг-бензин), *гач* (гач).

Процеси й апарати: *нафтодестиллярня* (нафтоперероблювальний завод), *безупинна дестилляція* (безперервна дистиляція), *крапління* (зрідження), *відпарафінення* (депарафінізація), *фільтраційна праса* (фільтр-прес), *середопальний двигун* (двигун внутрішнього згорання).

Властивості нафтопродуктів: *віскозність* (в'язкість).

Виходячи з аналізу наведених вище термінів, узагальнімо щодо особливостей українського нафтохімічного термінотворення у 20–30 рр. ХХ ст. По-перше, українське нафтохімічне термінотворення на початку 30-х років ХХ ст. перебувало в процесі пошуку базових термінів. Щоб позначити певні поняття використовують різні синонімічні варіанти термінів-словосполук. Наприклад, *нафта – ропа – земна олія; паливо моторне – паливо до моторів; паливний – пальний*. Цікавий факт: галицьким варіантом сьогоденішнього терміна *олива* був термін *олія*. Це може свідчити про центрально-українське джерело першого терміна, який пізніше набув широкого поширення в Галичині, де його вживали на побутовому рівні ще по Другій світовій війні. У центральній Україні після лінгвістичного погрому 30-х рр. ХХ ст. терміна *олива* вже не знали. По-друге, вочевидь, наведені вище терміни мають народно-інтернаціональну основу, що відповідає історії творення й розвитку української загальнохімічної термінології [1–4]. Варто підкреслити, що деяким термінам міжнародного походження властива очевидна українськість, тобто органічне припасування до особливостей української мови (наприклад, *відпарафінення, безупинна дистиляція, середопальний рушій*) або позначення деяких інтернаціональних термінів властивими українській мові іменниками жіночого роду; замість уживаних нині пост-колоніальних чоловічого (*бензина, парафіна, церезина* тощо). Коли наприкінці 30-х рр. ХХ ст. в підрадянській Україні відбувся бурхливий розвиток нафтовидобувальної та нафтоперероблювальної промисловості, який мав би стимулювати розвиток української нафтохімічної термінології, то вона в більшовицькій державі вже перетворилася із лінгвістичної на політичну проблему. Влада розглядала розроблювану ІУНМ науково-технічну термінологію як ворожу ідеологію, із якою почала безпощадну боротьбу. Зупинено «українізація», заборонено український правопис 1929 р., зліквідовано ІУНМ у Києві, який протягом 10-ти років (1921–1931) мав суттєвий прорив щодо формування та устандартування української науково-технічної термінології [1; 3]. Усі його напрацювання обізвано націоналістичними й заборонено або знищено, часто разом з авторами (Григорій Холодний, Олена Курило).

Відтоді незалежну українську науково-технічну термінологію більше на державному рівні не розробляли, а замість неї «репресивними» термінологічними бюлетнями нав'язали скальковані російські, часто ще не внормовані терміни. Що ж стосується власне нафтохімічного термінотворення, то воно як наука в підрадянській Україні так і не розпочалося. По війні держава під приводом запровадження нібито прогресивних економічних чи соціальних заходів цілеспрямовано звужує поле вживання української мови на виробництві, у вищій освіті й науці. Це стосується і нафтоперероблювальної промисловості, і нафтохімічної науки, які інтенсивно розвиваються в 60–70-ті рр. ХХ ст. Наприклад, підприємства, науково-дослідчі інститути, деякі вищі підпорядковують союзним міністерствам. Випускників українських інститутів спрямовують на роботу, зазвичай, за межі України, заступаючи їх фахівцями з інших союзних республік. Тому в місцевих фахівців зникає потреба в українській термінології, і вони втрачають стимул до її засвоєння. До того ж, усю науково-технічну документацію та справочинство на новозведених і діючих підприємствах, науково-дослідчих і проектно-конструкторських установах провадили вже лише російською мовою. У 70-ті роки на російську мову переведено видавання решти фахових часописів, що ще виходили українською мовою. Російська мова викладання переважає у технічних вишах і технікумах. Нею ж друкують науково-технічну літературу, і перекладну також, пишуть і захищають дисертації. Тому поступ нафтоперероблювальної промисловості й нафтохімічної науки в Україні протягом 60–70-х рр. ХХ ст. вже не мав жодного впливу на розвиток української нафтохімічної термінології, бо пройшов повз українську мову.

Попри це в Україні все-таки залишалися невеличкі оази, де ще функціювала українська наукова мова. Ними були деякі кафедри вишів чи відділи в науково-дослідчих інститутах або просто окремі науковці. І заслуга в цьому не держави, а лише певних науковців, які не цуралися вживати рідної мови в повсякденні й завдяки авторитетові мали можливість видавати нею монографії, навчальні посібники тощо. Саме бібліографію таких виданків українською мовою від другої половини ХІХ до

90-х років ХХ ст. зібрали й оприлюднили Марія Ганіткевич, Андрій Зелізний та Олена Літковець [4]. Додаємо до цього переліку ще кілька праць, виданих у 70–80 рр. [5–8]. Наведені там наукові терміни переважно хімічного профілю, хоч є й нафтохімічного. Вони оберігали нашу термінологію від повного забуття в часи браку державної підтримки, але й навіть гоніння на неї.

Серед тогочасного загального національного збайдужіння віддаймо належне тим небагатьом науковцям-ентузіастам, які попри замовчування й лайку все ж розробляли й пропагували українську хімічну та нафтохімічну термінологію, читали українською мовою лекції у вишах, писали монографії. Найбільше таку роботу провадили в Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка (Андрій Голуб, Лука Мушкало) та Львівській політехніці (Андрій Зелізний, Дмитро Толобко) [9; 24]. Воістину тоді треба було мати велику мужність і наполегливість, щоб робити цю важливу справу, попри загальне нерозуміння й усілякі перешкоди. Але, на жаль, ці науковці не могли змінити загальної негативної ситуації на занедбаній термінологічній ниві.

Результати термінологічної діяльності діаспори, яку провадив Анатоль Вовк у Нью-Йорку (НТШ), на жаль, до України не доходили, тому серед науковців були маловідомими [1; 3; 4]. Тому формально до прийняття закону про мови 1989 р., а фактично до розпаду СРСР, українські фахівці нафтоперероблювальної та нафтохімічної галузі у професійній діяльності виключно вживали російські терміни. Протягом 60-х років українська нафтохімічна термінологія не розвивалася, а фактично її не було.

У незалежній Україні внаслідок розширення царини вживання української мови ситуація щодо наукової термінології на державному рівні кардинально змінюється. Українська мова хоч важко, але поступово відновлює свою роль як мова науки, викладання у вишах, на жаль, меншою мірою у виробництві. На українську переводять справочинство науково-дослідчих інститутів. Нею пишуть науково-технічні звіти, видають фахові часописи, захищають дисертації. Українською мовою розробляють науково-технічну та нормативно-технічну документацію: технологічні регламенти, державні стандарти, патенти, технічні умови, сертифікаційні документи. З одного боку, усе це сприяє розвитку науково-технічної термінології, а із другого, потребує її устандартування й унормування. Щодо нафтохімічного термінотворення, то його майже цілком треба було починати від початків. Адже бракувало й базових термінів, і системи вимог до наукового термінотворення та практичних навичок у цьому. Спочатку наукові терміни розробляли лише науковці-професіонали, а тому все відбувалося нескординовано й стихійно. Нині в нафтохімічній галузі працює вже третє по розгromі ІУНМ покоління фахівців. Для більшості з них термінологічна спадщина інституту зовсім не відома. Тому українські нафтохімічні терміни зазвичай створюють, сліпо калькуючи російські, навіть не узгоджуючи з правилами української мови, її особливостями. Тож, науково-технічні публікації початку 90-х років зчаста рясніють термінами на основі невластивих українській мові граматичних форм, наприклад, активних дієприкметників: *миючий, диспергуючий, нейтралізуючий, миюче-диспергуючий* тощо.

Наприкінці 90-х років ситуація в українському нафтохімічному термінотворенні поступово змінюється на краще. Базові терміни устандартовують – розроблені ДСТУ 3437-96, ДСТУ 2823-94, ДСТУ 3447-96 [10; 12]. Згадані раніше стандарти розроблено ще до засадничого ДСТУ 3966:2009 «Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [13], але вони відіграли позитивну роль у закріпленні базових термінів, хоч мають очевидні недоліки й потребують удосконалення та виправлення. Про наші зауваги щодо ДСТУ 3437-96 «Нафтопродукти. Терміни та визначення» та потребу другої його редакції вже йшлося в [14]. Пожвавлюється видавництво двомовних і багатомовних галузевих словників у царині хімії й нафтохімії [3; 4; 15; 19]. На жаль, не всі вони сприяють утвердженню української науково-технічної термінології. Деякі з них, навпаки, повертають нас до часів недоброї слави радянських, знаних у наукових колах як *русько-російські* словники, завдання яких полягало в наближенні української лексики до російської, а стосовно термінології це означає безпосереднє калькування російських термінів [18; 19]. Але втішає поява

термінологічних словників, укладених на принципах, розроблених ще ІУНМ у 1921–1931 рр. з рівночасним використанням найостанніших досягнень української термінологічної науки [3; 4; 15; 17]. Важливу значину для устандартування й унормування науково-технічної термінології має відновлення діяльності регулярних міжнародних термінологічних конференцій «Проблеми української термінології *СловоСвіт*» й «Українська термінологія і сучасність», які організують відповідно Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) й Інститут української мови НАНУ. Очевидним є зростання термінологічних публікацій у науково-технічній періодиці [14; 20; 24]. Українською мовою виходить фаховий часопис «Нафтова і газова промисловість» (нині «Нафтогазова галузь України»), де д. т. н. Михайло Гінзбург провадить регулярні термінологічні роз'яснювання й консультивання. Усе це сприяє підвищенню наукового рівня українського нафтохімічного термінотворення. До суттєвих надбань української науково-технічної термінології належить розроблення на початку 2000-х засадничих державних стандартів ДСТУ 3966:2000 (2009) [13] та ДСТУ 1.5:2003 [25]. Вони нагадують науковцям, що фахові терміни розробляють не довільно, а за певними правилами, які відповідають особливостям наукової мови. Ці стандарти також закріплюють систему вимог до термінів, яка ґрунтується на традиціях української мови та напрацюваннях українських термінологів і мовознавців. Тобто згадані стандарти є вказівниками наукового термінотворення. Нафтохімічна термінографічна діяльність в Україні вже осягає всі термінотворчі ланки: *фахова наука, термінологія (назовництво), стандартизація, лексикографія (словникарство), редакція наукового видання*. Але через брак державного координування цієї праці ми досі маємо невнормовану нафтохімічну термінологію. Зрештою це стосується української науково-технічної термінології загалом [26]. Тобто діяльність усіх ланок наведеної раніше термінологічної низки – практично не перетинається. Тому, попри наявність уже устандартованих нафтохімічних термінів [10; 12], ще й нині в науковій літературі можна натрапити на такі термінологічні шедеври як *рослинна олія* [27] чи *олеомастило* [28]. Адже нерослинних олій не буває, а будь яке мастило, як невід'ємний компонент містить оливу, тобто всі мастила є олеосистемами, сиріч, олеомастило, за логікою новітнього «терміна» – оливне-оливне мастило.

Основною проблемою чинної нафтохімічної термінології є недостатнє узгодження з українським правописом, тобто термінотворення має відбуватися згідно з законами української мови. Першорядно це стосується термінів і терміносполук, що позначають такі поняття як технологічні, нафтоперероблювальні й нафтохімічні процеси. Нині в цій царині використовують переважно терміни на основі чужомовних абстрактних іменників з суфіксами *-ці(я), -мент, -інг* без пристосування до особливостей української мови: *ректифікація, дистиляція, карбонатація, екстракція, крекінг, вісбрекінг* тощо. Державний стандарт ДСТУ 3966:2009 через загрозу руйнування структури української мови [13] не рекомендує безпосередньо стандартувати такі терміни на позначання багаторазової, тривалої, повторюваної, незавершеної дії, яка властива технологічним процесам.

Притаманною особливістю української мови є її здатність розрізняти дію (дієслово недоконаного виду) та подію (дієслово доконаного виду) не тільки за допомогою дієслів, але й віддієслівних іменників. Це дає можливість на основі чужомовних іменників на *-ці(я), -мент, -інг* утворювати відповідні українські терміни, щоб позначати поняття технологічних процесів на засадах власне української мови. Наприклад, *фільтрація > фільтрувати > фільтрування, крекінг > крекувати > крекування*. Отже, термінами, що позначають дію (процес) згідно з ДСТУ 3966 є віддієслівні іменники з суфіксом *-нн(я)*, утворені від дієслів недоконаного виду на основі чужомовних іменників із суфіксами *-ці(я), -інг, -мент* тощо. Утворювання й уживання таких термінів не є надто складним. Докладніше ці питання висвітлено в [24].

Але певні труднощі можливі щодо розрізнення як термінів віддієслівних іменників, утворених від дієслів доконаного й недоконаного виду, які використовують, щоб позначити інші, ніж технологічні процеси, поняття хімії й нафтохімії. Наприклад, щоб характеризувати хімічні реакції в науково-технічних текстах використовують, мабуть не без впливу російської мови, переважно іменники, утворені від дієслів доконаного виду (подія) або іменники із суфіксами *-ці(я), -мент, -інг* – чи

такі, що характеризують наслідки (результати) процесу [6; 8; 16]. Наприклад, реакції, *полімеризації, нейтралізації, приєднання відщеплення, обміну, заміщення* тощо. У цьому зв'язку ДСТУ 3966, а також автори інших публікацій [26; 29] рекомендують зі словами *технологія, процес, метод, спосіб, засіб, правила, процедура, настанови, тривалість, термін, під час* та інші утворювати словосполучки, що характеризують незавершений процес, тобто після них уживати віддієслівних іменників на *-нн(я)* від дієслів недоконаного виду, а зі словами *свідощтво, звіт, строк, час, довідка, свідчення, дата, результат, акт, внаслідок* словосполучки завершеного процесу, тобто їх уживають із віддієслівними іменниками на *-нн(я)* від дієслів доконаного виду. Мабуть зі словом *реакція* також треба утворювати словосполучку, що характеризує незавершену дію: *реакції полімеризування, нейтралізування, приєднування, обмінювання, заміщування* тощо. Адже, якщо віддієслівний іменник, що означає подію, можна утворити лише з допомогою префікса (*просульфування, пронітрування*), то в такому разі з ним годі утворити словосполучку зі словом *реакція*. Наприклад, *реакція сульфування*, а не *просульфування*.

Деякі проблеми виникають щодо вживання в науково-технічній літературі власне словосполук на основі іншомовних іменників на *-ці(я), -мент, -інг*. Оскільки ці слова в ряду дія, подія, наслідок виражають саме наслідок (результат) дії, що відбулася, або є характеристиками суб'єкта чи об'єкта, їхнього стану чи позначають загальні поняття як явища, то їх уживають саме в такому значенні. Ось кілька прикладів, у яких зіставлено вживання однокореневих термінів, щоб позначити технологічні процеси й загальні поняття.

1. Конденсація – це явище перетворення пари або газу на рідину. Процеси постійного випаровування води й конденсування водяної пари забезпечують кругообіг води в природі.

2. Ректифікація – це явище розділення рідинної суміші за протиточної взаємодії пари під час випаровування цієї суміші з рідиною, утворюваною внаслідок конденсування пари. Ректифікування як процес розділення нафтових фракцій здійснюють на ректифікаційних колонах.

3. Концентрація – це міра насиченості якогось розчину, яку виражають у різних одиницях (масових частках, відсотках, мольних частках, молях, грам-еквівалентах) розчинених складників відносно одиниці розчину чи розчинника. Процес концентрування розчину випаровуванням розчинника називаємо випарюванням.

4. Полімеризація – це явище утворення макромолекули послідовним приєднанням молекул одного чи кількох мономерів до активного центру на кінці утвореного ланцюга. Розрізняють механізми катіонної, аніонної та радикальної полімеризації. Процес полімеризування, наприклад, ізобутену провадять у реакторі з ефективним перемішуванням і охолодженням.

5. У процесі крекування вуглеводнів нафти на нафтоперероблювальних заводах одержують крекінг-бензин.

Ще одним аспектом невідповідності нафтохімічного терміноутворення правилам української мови є плутанина з уживанням віддієслівних форм (іменників, прикметників, дієприкметників), утворених за допомогою різних суфіксів, якими багата українська мова. Такими терміносполучками позначають поняття властивостей нафтопродуктів і їхніх якісних ознак. Наприклад, словосполучки *нафтоперероблювальний, нафтопереробний; випаровувальність, випаровуваність, випаруваність, випаровність* відрізняються своїми значеннями і мають позначати різні поняття. Хоч у науково-технічних текстах їх часто сплутують.

Згідно з ДСТУ 3966:2009, Г.5.2.1 терміни-словосполучки з суфіксом *-альн, -ильн, -льн* (*нафтоперероблювальний, випаровувальність*), а також *-ійн* (*нейтралізаційний*), *-ч* (*нафтопереробчий*) мають значення активної здатності, тобто стосуються суб'єкта, а не об'єкта. Такого типу віддієслівних форм уживають замість активних дієприкметників. Тому завод (процес) з перероблення (перероблювання) нафти буде *нафтоперероблювальним* (*нафтопереробчим*), а термін *випаровувальність* (*випаровувальна здатність*) стосується, наприклад, *випаровувального апарата*, а не *випаровуваної рідини*.

Щоб позначити поняття пасивної дії (об'єкт) ДСТУ 3966 пропонує утворювати терміносполуки використовуючи суфікси *-овн*, *-н*. Тоді в наведених раніше прикладах термін *нафтопереробний* стосується нафтопродукту, отриманого в процесі перероблення нафти. А здатність (схильність) рідин до випаровування маємо позначити терміном *випаровність*. Інші словосполуки, як віддієслівні форми, пов'язані з родовим дієсловом *випаровувати*, тобто *випаровуваність* і *випаруваність* характеризують стан об'єкта відповідно у процесі дії та після її закінчення (події) з погляду отриманого результату. Далі – приклади на вживання терміносполук з активною й пасивною дієвою здатністю:

1. *Через недостатню фільтровність сульфонатних додатків фільтрувальність (фільтрувальна здатність) очищувального обладнання різко знижується, а саме фільтрування стає мало-ефективним.*

2. *Біорозщепність різних хімічних сполук залежить не тільки від їхньої структури, але й від біорозщеплювальності (біорозщеплювальної здатності) агента.*

3. *Емульговність та спінюваність моторної оливи виявилися несуттєвими під час експлуатаційного випробовування, хоча випробовування методами емульгування і спінювання цього продукту в лабораторних умовах засвідчили зовсім протилежні результати.*

4. *У зв'язку з високою окисністю олив на основі продуктів переестерифікації олій до них обов'язково вводять ефективні антиокиснювальні добавки.*

Із цих прикладів випливає, що для позначання понять, якими характеризують набуті властивості нафтопродуктів, наприклад, унаслідок уведення до них різних додатків, або, щоб характеризувати суб'єкта (зовнішні умови, апарат тощо) вживають віддієслівних форм з активною здатністю, а щоб позначити поняття з іманентними властивостями – із пасивною.

Ще кілька слів про терміни й терміносполуки, якими позначають поняття назв технологічного обладнання нафтохімічної промисловості. Переважна більшість таких термінів має інтернаціональне походження (*ректифікаційна колона, компресор, адсорбер, скруббер, екстрактор, реактор, центрифуга, сепаратор, фільтр* тощо) й давно вже належать до української технічної лексики. Менше таких термінів є питома українськими чи українізованими кальками чужомовних терміносполук (*холодильник, ємність, теплообмінник, мішалка*). Якихось питань щодо вживання таких термінів не виникає. Хіба що можна дискутувати стосовно термінів *помпа* й *насос*, *холодильник* і *холодник*, а також широко вживаних *установка* й *заправка*. Фахівці вживають перші два як синоніми [15], щоб позначити поняття, які характеризують хімічні й нафтохімічні апарати, використовувані для транспортування рідин продуктогонями. Ми, як і подає словник [35], надаємо перевагу терміну *помпа*, від якого легко утворювати похідні терміносполуки (*помпувати, помпування, перепомпувати* тощо), чого не можна сказати про термін *насос*.

Щодо терміносполук *холодильник* і *холодник* то вони своїм значенням дещо відрізняються й позначають різні поняття. Термін *холодильник* утворено з використанням суфікса *-ильн-*, який, як ми вже розглядали вище, утворює словосполуки, що зберігають активну дію. Тобто термін *холодильник* позначає поняття назви апарата, який самостійно створює холод, наприклад, за принципом дросилування чи ефекту Пельтьє тощо. Це можуть бути холодильні машини (пропанові, амоніачні) на нафтоперероблювальних заводах або побутові фреонові холодильники. Цим терміном позначають також *мастильно-холодильні рідини*, якими змащують й охолоджують металовироби. Терміном *холодник*, що утворено за допомогою суфікса *-н-*, зберігає пасивну дію, слід позначити поняття, що стосується назви теплообмінного апарата, у якому охолодження продукту відбувається з допомогою автономно використовуваного холодоагенту (води, оливи), який подають до кожуха, трубного чи міжтрубного простору апарата. Тут апарат є об'єктом. У такій значині термін подає словник [17].

Термін *установка* нафтохіміки вживають, щоб позначити поняття матеріального оформлення окремого технологічного процесу. Наприклад, *установка* одержування сукцинімідних додатків. Цей термін напрямки взято з російської мови, але не узгоджено з українським словотворенням (має невластивий нашій мові суфікс *-к-* в іменниках, що виражають дію). Він є калькою латинського

слова *installation*, що означає *устаткування, пристрій*. Є спроби заступити терміна *установка* більш українізованим *устава, устав* [3; 17; 35].

На нашу думку, цей термін потребує детальнішого обговорення.

І насамкінець, звернімо увагу на широко вживані терміни й терміносполуки *заправка* та *заправна станція* тощо. Цими термінами, як кальками з російської, позначають поняття, пов'язані із заливанням (поповненням) баків транспортних засобів паливом. Вочевидь, що цей термін не відповідає нормам української мови, його словотворенню, має незрозумілу етимологію. Ба більше, термін *заправка* не тільки утворено з використанням невластивого українській мові суфікса *-к-*, але й похідні від нього терміни *заправна станція, заправник* утворено з допомогою суфікса *-н-*, що виражає пасивну дію, тоді як значина терміна вимагає активної.

Українські словники, крім «русько-російських» і «російсько-руських» [18; 29] терміна *заправляти* у значині *залити рідину* не фіксують. Це стосується як словника Б. Грінченка [30], так і тлумачного словника В. Яременка [31], хоч останній усе таки наводить похідного терміна *заправник*. У словниках Г. Голоскевича [32] й галузевому термінологічному [16] цього слово нема.

Словники С. Караванського наводять терміни *заправляти, заправка*, але мабуть з іншою метою. Наводимо цитату автора словників: «Словник *послугується правописом 1929 р., але наводить також форми, усталені колоніальним правописом*» [33; 34]. Попри широке поширення терміна *заправка* серед фахівців і прийняття його відомими мовознавцями, ми рекомендуємо замінити його терміном *поповнення (поповнювальна станція, паливо-поповнювач)*. Це буде й українською, і зрозуміло.

Отже, українська наукова нафтохімічна термінологія веде свій відлік від другої половини ХІХ ст. Історично її формовано в загальноєвропейському річищі на народно-інтернаціональній основі.

Протягом чималого відтинку часу термінотворчу діяльність здійснювано не на державних, а на громадських засадах. Тривала зовнішня окупація України призвела до порушення тяглості національного термінотворення, тому в незалежній Україні відродження нафтохімічної термінології відбувається фактично з нуля. Нині маємо помітні успіхи в цій царині.

Основними проблемами сучасного українського нафтохімічного термінознавства є невнормованість термінів і недостатня відповідність термінотворення правилам української мови. Це пов'язано із браком державного координування термінотворчого процесу й належного контролю над виконанням ухвалених рішень щодо вживання узгоджених і устандартованих термінів.

1. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г. Наконечна. – Л. : Кальварія, 1999. – 105 с. 2. Нафтогазова галузь України / [уклад. З. П. Осінчук] – К. : ВЦ «Логос Україна», 2013. – 328 с. 3. Російсько-український словник термінів і зворотів з технології нафти / А. М. Зелізний, О. А. Літковець, В. В. Гуменецький, М. Й. Ганіткевич. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 1998. – 306 с. 4. Ганіткевич М. Й. Російсько-український словник з хемії та хемічної технології / М. Й. Ганіткевич, А. М. Зелізний. – Л., 1993. – 315 с. 5. Алексеев В. Практикум з органічного синтезу / В. В. Алексеев, – К. : Вища школа, 1970. – 287 с. 6. Кучер Р. В. Реакційна здатність радикалів і молекул в гомолітичних реакціях / Р. В. Кучер, Й. О. Опейда, А. А. Туровський. – К. : Наук. думка, 1972. – 158 с. 7. Глінка М. Л. Загальна хімія, видання четверте / М. Л. Глінка. – К. : Вища школа, 1976. – 622 с. 8. Станинець В. І. Механізми хімічних реакцій / В. І. Станинець. – К. : Рад. школа, 1981. – 143 с. 9. Голуб О. А. Українська номенклатура в неорганічній хімії / О. А. Голуб. – К. : Київ. ун-т, 1992. – 52 с. 10. Нафтопродукти. Терміни та визначення : ДСТУ 3437-96. – К. : Держспоживстандарт України., 1997. – 48 с. – (Національні стандарти України). 11. ДСТУ 2823-94, Зносостійкість виробів тертя, зношування та мащення. 12. Системи та пристрої змащувальні. Терміни та визначення : ДСТУ 3447-96. – К. : Держспоживстандарт України. – (Національні стандарти України). 13. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966:2009. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 31 с. – (Національні стандарти України). 14. Державний стандарт України ДСТУ 3437 «Нафтопродукти. Терміни та визначення» (зауваги до нової редакції) / [Є. В. Кобилянський, Б. М. Ярмолюк, Ю. Л. Іщук та ін.] // Проблеми української термінології: зб.

наук. праць учасн. 13-ої Міжнар. конф. «Проблеми української термінології СловоСвіт 2014». – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С. 34–36. 15. Карачун В. Я. Російсько-українсько-англійський науково-технічний словник / [В. Я. Карачун, П. О. Бех, Г. Г. Гульчук та ін.]. – К. : Техніка, 1997. – 32 с. 16. Опейда Й. Тлумачний термінологічний словник з органічної та фізико-органічної хімії / Й. Опейда, О. Швайка. – К. : Наук. думка, 1997. – 532 с. 17. Лебедев Є. В. Англо-німецько-російсько-український словник з мастильних матеріалів і техніки мащення / Є. В. Лебедев, Ю. Л. Іщук, М. М. Братичак. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2003. – 564 с. 18. Російсько-український словник наукової термінології : Біологія, хімія, медицина / [С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1996. – 660 с. 19. Некряч Є. Ф. Російсько-український хімічний словник / Є. Ф. Некряч, Ю. П. Назаренко, В. П. Чернецький. – 2-ге вид. – Х. : Основа, 1990. – 187 с. 20. На шляху до вноормування української нафтохімічної терміносистеми / Ю. Іщук, Є. Кобилянський, Б. Ярмолюк, М. Гінзбург, С. Коваленко // Вісник НАНУ. – 2004. – № 8. – С. 18–25. 21. «Ефірна олія» чи есенція / М. Гінзбург, Ю. Іщук, Є. Кобилянський, Б. Ярмолюк, С. Коваленко // Вісник НАНУ. – 2005. – № 11. – С. 596. 22. «Ефірні олії» термін, що не відповідає позначуваному поняттю і порушує системність / М. Гінзбург, С. Коваленко, Ю. Іщук, Є. Кобилянський, Б. Ярмолюк // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – 2005. – вип. 6. – С. 156–159. 23. Мастильні матеріали: класифікація та термінологія / Ю. Іщук, М. Гінзбург, Є. Кобилянський, С. Коваленко, Б. Ярмолюк // Катализ и нефтехимия. – 2005. – № 13. – С. 9–19. 24. Про подання назв деяких хімічних і нафтохімічних технологічних процесів і похідних термінів у нормативних документах і науково-технічній літературі / М. Д. Гінзбург, Ю. Л. Іщук, Є. В. Кобилянський, С. Є. Коваленко, С. Д. Левіна, Б. М. Ярмолюк // Вопросы химии и химической технологии. – 2006. – № 1. – С. 72–79. 25. Національна стандартизація. Правила побудови, викладення, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів : ДСТУ 1.5:2003. (ISO / IEC Directives, Part 2, 2001, NEQ). – (Національні стандарти України). 26. Мартиняк О. До проблеми вноормування синонімії в українській науково-технічній ермінології / О. Мартиняк // Проблеми української термінології : зб. наук. праць учасн. 13-ої Міжнарод. конф. «Проблеми української термінології СловоСвіт 2014». – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С. 37–41. 27. Велігорська Ю. В. Будова структурного каркасу та трибологічні характеристики олеомастил / Ю. В. Велігорська, О. О. Папейкін, Л. В. Железний, М. В. Борисенко // Наук. праці Дон. НТУ. Серія : хімія і хімічна технологія. – 2013. – Вип. 1 (20). – С. 178–185. 28. Ребезнюк І. Спробуймо писати за національними, а не за радянськими правилами / Ігор Ребезнюк // Проблеми української термінології : зб. наук. праць учасн. 13-ої Міжнарод. конф. «Проблеми української термінології СловоСвіт 2014». – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – С. 42–48. 29. Українсько-російський словник / [Г. П. Їжакевич, В. М. Калюжна, О. Л. Паламарчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999. – 964 с. 30. Грінченко Б. Словарь української мови : в 4-ох т. / Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 2. – 574 с. 31. Яременко В. В. Новий тлумачний словник української мови / В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконт, 1999. – Т. 2. – 911 с. 32. Голоскевич Г. Правписний словник (за нормама українського правпису ВУАН, Харків, 1929 р.) / Г. Голоскевич. – 12 вид. – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Л., 1994. – 460 с. 33. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – 2-ге вид., доп. і оновл. – К. : Українська книга, 2000. – 478 с. 34. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / С. Караванський. – К. : ВЦ «Академія» 1998. – 709 с. 35. Зубков М. Новий російсько-український політехнічний словник. – Х. : Гриф, 2005, – 900 с.